

Denizli Sancağı'nda Meydana Gelen Asayiş Olayları (1914-1920)

Public Order Occuring Incidents in Denizli Sandjak (1914- 1920)

Ali Rıza GÖNÜLLÜ*

ÖZET

XX. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî ve askerî meseleler, memleketin muhtelif yerlerinde asayiş olaylarının ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Bu dönemde Aydın Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Denizli'de de, çeşitli asayiş olayları meydana gelmişti. Denizli Sancağı'nda asayiş olaylarının doğmasına sebep olan unsurlar arasında eşkiyalar, asker firarileri, hapisane firarileri ve yerli Rumlar bulunuyordu. I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Antlaşması'ndan sonra, merkezi ve yerel yönetimler tarafından işgallere zemin hazırlanmasını önlemek için yerli halk ile azınlıkların birbirine düşmemesi ve mahalli asayişin bozulmaması konusunda azami gayreti gösteriliyordu. Ancak Rum azınlığın Batı Anadolu Bölgesi'nde, Yunan işgaline zemin hazırlamak üzere, asayiş bozucu hareketlere girişmesi, bölgenin diğer şehirlerinde olduğu gibi Denizli Sancağı'nda da asayiş olaylarını arttırmıştı. Bu arada Denizli'nin mülki yöneticilerinin asayiş sağlamak üzere, güvenlik güçlerinin sayısını arttırmaya yönelik talepleri, merkezi yönetim tarafından fazla dikkate alınmamıştı.

ANAHTAR KELİMELER

Osmanlı Devleti, Kuvâ-yi Milliye, Denizli Sancağı, Asayiş, Eşkiya, İşgal.

ABSTRACT

The early years of XX.century, The Ottoman Empire's political and military issues had been caused by public order incidents in various parts of the country. During that time ,in the provience of Aydın, Denizli Sandjak, various public order events , had occurred too .These were caused by bandits, military deserters, prison deserters and the Local Rums. At the end of World War I, Moundros treaty signed between Ottoman Empires and the Entente Powers, after that, the preparation of the base occuppies by the central and local governments to prevent the deterioration of public order in the native people and the minorities. However the Rum minority in Western Anatolia region had been prepared the base for the Greek occupation the public order movement disturbance as well as other cities in the region of Denizli in the events that had increased Sandjak.In the meantime the security forces to ensure public order of Denizli civil administrators wanted to increase the number of claims but were not taken into account by the central government.

* Dr., Alanya Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi Müdürü, argonullu@hotmail.com

•

KEY WORDS

*Ottoman Empire, Kuva-yi of the Nationalist, Denizli Sandjack, Public order, Bandits, Occu-
pancy.*

1. Giriş

Denizli, 1880 yılında Aydın Vilayeti'ne bağlı olan Aydın Sancağı'nın bir kazası idi.¹ Denizli'nin 1884 yılında da Aydın Vilayeti'ne bağlı bir sancak konumuna yükseldiği görülmektedir.² Denizli'nin sancak olma hüviyeti XX. yüzyılın başında da devam etmiştir. Bu dönemde Aydın Vilayeti'nin beş sancağı bulunuyordu. Bunlar İzmir Sancağı, Aydın Sancağı, Saruhan Sancağı, Mentеше Sancağı ve Denizli Sancağı'dır.³ Aynı dönemde Denizli Sancağı'nın merkez kazası yanında, Buldan Kazası, Çal Kazası, Sarayköy Kazası, Tavas Kazası ve Garbi Karaağaç Kazası isimlerinde beş kazası vardı.⁴

1905 yılında Denizli Sancağı'nın merkez kazasının Honaz Nahiyesi ile birlikte İslam nüfusunun sayısı 38.245 idi. Ayrıca bu tarihte Denizli Kazası'nda 2.866 Rum, Ermeni ve Musevi bulunuyordu. Denizli merkez kazasının, Honaz Nahiyesi ile birlikte toplam nüfusu içinde azınlık nüfusunun oranının %14 olduğu görülmektedir.⁵

Uyruğu	Kadın	Erkek	Toplam
İslam	19.665	18.580	38.245
Rum	1.059	1.140	2.199
Ermeni	322	317	639
Musevi	13	15	28
Yabancı	5	5	10
Toplam	21.064	20.057	41.121

Tablo 1: 1905 yılında Denizli Kazası'nın Honaz Nahiyesi ile birlikte nüfusu⁶

XX. yüzyılın ilk yıllarında, orta büyüklükte bir şehir olan Denizli Sancağı'nda, Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde olduğu gibi, muhtelif asayiş

¹ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası 1296, s. 77.

² *Aydın Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası 1300, s. 176; Ancak 1851 ve 1858 tarihli bazı belgelerde Denizli'nin sancak olduğundan bahsedilmektedir. Bu konuda bakınız; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri (MVL)*, Dos.238 no.28; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Sadaret Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. MVL.)*, Dos.101 no.69

³ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası 1323, s. 102 vd; *Aydın Vilayet-i Celilesinin Ahval-ı Tabiye, Ziraiye, Ticariye Ve İktisadiye Ve Sair Ahvalinden Bahis 1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisad*, İzmir 1323, s. 12.

⁴ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası 1323, s.240; *Aydın Vilayet-i Celilesinin Ahval-ı Tabiye, Ziraiye, Ticariye Ve İktisadiye Ve Sair Ahvalinden Bahis 1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisad*, İzmir 1323, s. 13.

⁵ *Aydın Vilayeti Salnamesi*, Vilayet Matbaası 1323, s. 238

⁶ *age.*, s. 238.

olayları meydana gelmiştir. Mesela; 1905 yılında Denizli Sancağı'na bağlı Sarayköy civarında topluma zarar veren şahıslar ortaya çıkmıştı. Ancak bu şahısların def edilmesi ve asayişin sağlanması için bölgede yeterli jandarma kuvveti bulunmuyordu. Bunun yanında Sarayköy'ün inzibatının da temin edilmesi gerekiyordu. Bu nedenle yirmi kişilik bir askeri müfrezenin, mevcut jandarma kuvvetine katılmasına, yerel yönetim tarafından ihtiyaç duyulmuştu. Konu hakkında Denizli Livası Redifliği tarafından İzmir Kumandanlığı'na bilgi verilmişti. Ancak İzmir Kışlası'nda bulunan asker mevcudunun yetersiz olmasından dolayı, İzmir'den Denizli Sancağı'na, talep edilmiş olan asker gönderilememişti. Bu nedenle İzmir Kumandanlığı tarafından Denizli Livası Redifliği'ne, "Debboy muhafızlarından asker talep edildiği takdirde Fırkasına müracaat edilmesi" tavsiye edilmiştir. Bu konuda İzmir Kumandanlığı tarafından 15 Mart 1906 tarihinde Yıldız Sarayı'na da bilgi verilmiştir.⁷

1906 yılının ilk günlerinde de yine Denizli Sancağı'na bağlı Sarayköy Kazası'nda bir silah kaçakçısı grup yakalanmıştır. Silah kaçakçıları Sivas Vilayeti'nin Darende Kazası'ndan Bekir Kocaoğlu Ahmet'in öncülüğünde yirmi yedi kişi idi. Yapılan soruşturma neticesinde kaçakçıların saklamış oldukları silahlar, Denizli'nin Garbikarağaç Kazası'nda ele geçirilmiştir. Ele geçen silah ve fişek miktarı şu şekildedir. 53 kara tüfek ve 1 martin tüfek, 3 revolver tabanca, 1.347 adet kara tüfek fişegi, 36 adet martin tüfek fişegi ve 105 adet revolver tabanca fişegi. Bunun yanında bir miktar kapsül ve kapsül takmağa mahsus alet de ele geçmiştir. Sanıklar Denizli'ye getirilerek, Adliye'ye sevk edilmiştir (19 Nisan 1906).⁸

Aynı dönemde Denizli Sancağı'nda martin tüfekler ile silahlı olan altı kişilik bir eşkiya çetesi ile kara kadim tüfeklere sahip bir jandarma müfrezesi arasında silahlı çatışma meydana gelmişti. Çatışma esnasında üç jandarma eri ile bir reji kolcusu maktul olmuştu. Eşkiya çetesi sahip olduğu üstün silahlar neticesinde telefata vermeden firar etmişti. Bu olay Denizli Sancağı halkı üzerinde kötü bir tesir bırakmıştı. Bunun yanında jandarmanın elindeki askeri silahların martin tüfeklerle değiştirilmesi padişah emri idi. Mâbeyn-i Hümâyûn Baş Kitabeti tarafından da Tophâne-i Âmire Müşirliği'ne, Aydın Vilayeti Jandarma Alayı için gerekli olan martin tüfeklerin, Tophâne-i Âmire ambarlarından mahalline gönderilmesi hususunda çıkmış olan padişah iradesi tebliğ edilmiş ve konu

⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat Belgeleri* (BOA. Y. PRK. ASK), Dos. 237 no. 96.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Yıldız Esas Evrakı Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek* (BOA. Y.EE). Dos. 86.29 no. 2814.

hakkında gerekli işlemin yapılması talep edilmişti. Ancak padişah iradesine rağmen jandarmanın elindeki eski silahların, yeni silahlarla değiştirilmediği görülüyordu. Bu konu hakkında Aydın Vilayeti'nce 22 Nisan 1906 tarihinde, Sadaret'e bilgi verilmiştir. Aydın Vilayeti'nin verdiği bilgi üzerine, Sadaret tarafından 23 Nisan 1906 tarihinde Tophâne-i Âmire Müşirliği'nden, padişah iradesine uygun olarak adı geçen silahların bir an evvel mahalline gönderilmesi için gerekli işlemin yapılması talep edilmiştir.⁹

1911 yılının ilk aylarında Denizli Sancağı'nda meydana gelen asayiş olaylarından birisi de Tüysüz Mustafa Çavuş'un öldürülmesi hadisesidir. Denizli-Tavas yolu üzerinde bulunan birinci kulübede bekçi olan Denizli'nin Kapıpınarı Mahallesi'nden Tüysüz Mustafa Çavuş, kimliği meçhul bir şahıs tarafından kulübe kapısının içersinde feci şekilde öldürülmüştü. Daha sonra cinayet olayın failinin, adı geçen yolun ikinci kulübe bekçisi Malatya'nın Aşağıpınar Köyü'nden Kürt Mehmet olduğu ve bu şahsın mayıs ayının sonuna doğru, Denizli'den firar ettiği tespit edilmişti. Firar olayının tespit edilmesi üzerine, Denizli Mutasarrıflığı tarafından 15 Haziran 1911 tarihinde Dersaadet Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'ne konu hakkında bilgi verilmiştir. Bununla birlikte orta boylu, esmer benizli, tıknazca vücutlu, yüzü benekli, siyah top dizlikli, sarı paltolu ve otuz beş yaşlarında olan Kürt Mehmet'in İstanbul'a firar edebileceği üzerinde durularak, suçlunun yakalanması istenmiştir.¹⁰ Dersaadet Emniyet-i Umumiye Müdürlüğü'nce de Kürt Mehmet'in yakalanması hakkında İstanbul Polis Müdürlüğü'ne gerekli talimat verilmiştir.¹¹

1912 yılının Eylül ayında da Denizli Sancağı'na bağlı Tavas Kazası'nda iki cinayet ve bir cebren hırsızlık¹², Çal Kazası'nda dört cinayet¹³, Buldan Kazası'nda iki cinayet¹⁴, Garbikarağaç Kazası'nda üç cebren fiil-i şeni ve altı silahlı olarak çadır basmak¹⁵ olayı meydana gelmiş ve suçluların bir kısmı ölü, bir kısmı da canlı olarak yakalanmıştır.¹⁶ Aynı dönem içinde Denizli Sancağı'nın merkez kazası¹⁷ ile Sarayköy Kazası'nda cinayet olayı meydana gelmemiştir.¹⁸

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Babiali Evrak Odası Belgeleri* (BOA. BEO), Dos. 2812 no. 210841.

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Kalemi Belgeleri* (BOA. DH. EUM. EMN.), Dos. 1 no. 5 Lef. 1.

¹¹ aynı belge Lef. 2.

¹² BOA. DH. EUM. EMN. Dos. 99 no.1. Lef. 1.

¹³ aynı belge Lef. 2.

¹⁴ aynı belge Lef. 3.

¹⁵ aynı belge Lef. 4.

¹⁶ aynı belge Lef. 1-4.

¹⁷ aynı belge Lef. 5.

¹⁸ aynı belge Lef. 6.

1913 yılında Denizli Sancağı'nın Garbikaraağaç Kazası'nda meydana gelen asayiş olayları arasında bir asker ailesine yapılan saldırı da bulunmaktadır. Denizli Sancağı'nın Garbikaraağaç Kazası'na bağlı Dedesili Köyü'nden olan ve harp esnasında esir düşerek Yunanistan'da esaret altında bulunan Çoban Ali oğlu Osman'ın hanesi, aynı köyden bazı kişiler tarafından basılarak, evde bulunan mal ve eşyalar gasp edilmiş ve annesi darp edilmişti. Çoban Ali oğlu Osman 12 Kasım 1913 tarihinde Harbiye Nezareti'ne bir mektup göndermiş ve suçlular hakkında gerekli işlemin yapılmasını talep etmişti.¹⁹ Harbiye Nezareti de 22 Aralık 1913 tarihinde konu hakkında Dâhiliye Nezareti'ne bilgi vermiş ve icap eden halin icra buyrulmasını istemişti.²⁰ Dâhiliye Nezareti tarafından 27 Aralık 1913 tarihinde Çoban Ali oğlu Osman'ın mektubu hakkında Aydın Vilayeti'ne bilgi verilmiş ve gerekli işlemin yapılması talep edilmiştir.²¹ Ancak Garbikaraağaç Kaymakamlığı tarafından, Çoban Ali oğlu Osman'ın annesi Gedik kızı Ayşe'nin yapılan tahrik neticesinde Hacı Yusuf ve Koca Erkek oğlu Mehmet hakkında dava açtığı ve 29 Ekim 1913 tarihinde davasından vazgeçtiği, bunun yanında adı geçen şahıslarında Gedik kızı Ayşe hakkındaki davalarından feragat ettiği tespit edilmişti. Buna rağmen yerel yönetim tarafından olayla ilgili tahkikata devam ediliyordu. Konu hakkında Garbikaraağaç Kaymakamlığı tarafından verilen bilgi, Denizli Mutasarrıflığı'nca Aydın Vilayeti'ne bildirilmiştir. Aydın Vilayeti de 18 Şubat 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ni konu hakkında bilgilendirmiştir.²² Aydın Vilayeti'nin verdiği bilgi Dâhiliye Nezareti tarafından 22 Şubat 1914 tarihinde Harbiye Nezareti'ne iletilmiştir.²³

1900'lü yılların başından 1. Dünya Savaşı Dönemi'ne kadar, Denizli Sancağı'nda bazı asayiş olaylarının meydana geldiği görülmektedir. Ancak Denizli Sancağı'nda meydana gelen asayiş olayları, 1914 yılından itibaren artarak devam etmiştir. Burada üzerinde fazla bir çalışma yapılmamış olan, Denizli Sancağı'nda 1. Dünya Savaşı Dönemi ile Kuvâ-yi Milliye Dönemi'nin ilk aylarında meydana gelen asayiş olayları üzerinde durulacaktır.

2. Denizli Sancağı'nda Meydana Gelen Asayiş Olayları

1. Dünya Savaşı sırasında Denizli Sancağı'nda mevcut olan karakollarda dört ile altı kişi arasında bir zabıta kuvveti bulunuyordu. Yalnız bu zabıta kuvvetinin uhdesine birçok köy tevdi edilmişti. Bunun yanında mülkiye, adliye ve

¹⁹ BOA. DH. EUM. EMN. Dos. 54, no. 10. Lef. 1.

²⁰ aynı belge Lef. 2.

²¹ aynı belge Lef. 3.

²² aynı belge Lef. 4.

²³ aynı belge Lef. 5.

askeriye dairelerinin işleri de doğrudan doğruya bu zabıta kuvveti tarafından yerine getiriliyordu. Böylece bunlara verilen görevin çok fazla olduğu ortada idi. Bu nedenle zabıta tarafından asayiş tam manası ile sağlanamıyordu. Bunun için Aydın Vilayeti ve Menteşe Sancağı Mülkiye Müfettişi Vasfi Bey tarafından 10 Nisan 1914 tarihinde Denizli Sancağı'nda yapılan teftiş neticesinde asayiş ile ilgili olarak, "Denizli Hapishanesi'nde bulunan 362 mahkûm ve maznundan 80'nin cinayet, 117'nin ırza taarruz, kız kaçırmak ve izale-i bîkr, 56'nın yaralama ve 48'nin hırsızlık sebebi ile hapis ve tevkif edildiği, henüz celp ve tevkif edilmiş birçok mahkûm ve maznun bulunduğu, bunun yanında zabıtanın suç önleme görevini tam manası ile yerine getiremediği, cinayet olaylarının da başlıca kız kaçırmak, karı oynatmak ve fiil-i şeniden mütevellit olduğu" tespit edilmiştir. Ayrıca Mülkiye Müfettişi Vasfi Bey tarafından bütçenin genel müsaadesine binaen jandarma kuvvetinin arttırılmasına bu yıl için imkân olmadığı ve buna mukabil kanun-ı muvakkat ve talimat ahkâmına uygun olarak köy ve kır bekçilerinin tayin edilmesinin genel tebligata uygun olmasından dolayı, gerekli şartları taşıyan kimselerden kır bekçisi tayin edilerek zabıtaya yedek kuvvet olarak istihdam edilmesini istemiştir.²⁴ Mülkiye Müfettişi Vasfi Bey'in teftiş ile ilgili hazırlanmış olduğu layiha Aydın Vilayeti Mülkiye Müfettişliği tarafından Dâhiliye Nezareti Teftiş Heyeti Umum Müdürlüğü'ne gönderilmiştir.²⁵ Teftiş Heyeti Umum Müdürlüğü de layihayı 15 Mayıs 1914 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne tevdi etmiştir. Ayrıca Teftiş Heyeti Umum Müdürlüğü Dâhiliye Nezareti'nden şu talepte bulunmuştur: "Aydın Mülkiye Müfettişliği'nin Denizli Livası'nda icra ettiği teftişâta mübeyyin lâyihası leffen huzur-u Samilerine takdim kılındı. Meclis-i İdârede tutulması muktezi karar defterinin mevcut olması hasebiyle mukarrerâtın evrak ve müsveddât-ı münferide üzerine tahrir ve imza olunduğu tashîh-i sinn ve nüfus muâmelâtın da kavânîni mevcude ve evâmîri mübellîğ ahkâmına tevfik hareket olunmayarak usulsüz tashîhât icra ve bu suretle muâmelât-ı askeriye ve adliyenin işgal edildiği ve hapishane mevcudunun şâyân-ı istiksâr bir halde olmasına rağmen başlıca kız kaçırmak ve emsali cürümlerin faili olmak üzere bir çok eşhâsın da hal-i firarda bulunduğu lâyiha-i mezkûre mündericâtından anlaşılmış ve zabıta-i mania vazifesine layığı ile itina edilmediğinden jandarma kuvvetine medar olmak üzere kır bekçileri teşkilâtının teşrîi ve şerîat-ı lazıme haiz kimselerden bekçi intihap ve tayini lüzumu dermeyan kılınmış olmakla meclis-i idâre muamelâtının hal-i intizama

²⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti İdari Kısım Belgeleri* (BOA. DH. İD.), Dos. 80 no. 11. Lef. 1.

²⁵ aynı belge Lef. 2.

ifrağı ve inzibat ve asayiş-i mahalliyi temin edecek tedâbîr-i inzibâtîyenin ciddiyetle tatbiki lüzumunun mahalline emr ve tebliği...".²⁶

Dâhiliye Nezareti de 19 Mayıs 1914 tarihinde Aydın Vilayeti'nden "Meclis-i İdare muamelâtının hal-i intizama ifrağı ve kır bekçileri teşkilatının teşrîf ve şerait-i lâzımeye haiz bekçiler intihap ve tayini ile inzibat ve asayiş-i mahallinin teminine medar olacak tedâbîr-i ciddiyeye tevessül olunması lüzumunun mahalline tebliği" istenmiştir.²⁷

Ancak 1. Dünya Savaşı süresince, Mülkiye Müfettişi Vasıf Bey'in yapmış olduğu teftiş neticesinde hazırlanmış olduğu layihada ifade ettiği Denizli Sancağı'ndaki yönetim ve güvenlik zafiyeti ile ilgili hususların ortadan kalktığına dair, herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

1. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Mondros Antlaşması'ndan sonra, merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından, işgallere zemin hazırlanmaması için yerli halk ile azınlıkların birbirine düşmemesine ve mahalli asayişin bozulmamasına azami gayret gösterilmiştir. Devamlı surette bu konularla ilgili olarak yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında görüş alışverişinde bulunulmuştur. Mahalli asayişin bozulmaması konusunda, Denizli Mutasarrıflığı ile Dâhiliye Nezareti arasında da muhtelif yazışmalar olmuştur. Bu konularda Denizli Mutasarrıflığı ile Dâhiliye Nezareti arasında yapılan yazışmalardan bazıları şunlardır; Denizli Mutasarrıflığı'nın 12/13 Haziran 1919 tarihli yazına, Dâhiliye Nezareti'nin 15 Haziran 1919 tarihinde vermiş olduğu cevapta asayişle ilgili olarak şu hususlara dikkat çekilmiştir. "Millet ve memleketin menâfi-i mukaddesesine tevfiik muamele etmek vazifenizdir. Asayiş-i mahalliyi temin eyleyiniz. Rumların her türlü fesatlarına mani olmakla beraber bir taarruza uğramamalarına da gayret ediniz. Her hale rağmen beyne-l anasır hüsn-i münasebeti nazar-ı itibara alınız. Maâz-Allah bir taarruz vukuunda ise hal ve vaziyetinize göre tedbirlere tevessül etmek için şimdiden ne lazım yapınız. Fakat ahali-i İslamiyeyi nâ-hakk yere kırdırmamağa ve Yunanlılara nispetsiz darp ve harplere vesile vermemeği de unutmayınız. Bâb-î Âli, sulh konferansında müddeiyân-ı hukukiyesini, müdafaa-i vataniyesini var gayretiyle yürütmeğe çalıştığı için netice hayr olmak memuldur. Şimdilik sükûn ve vakar ve huzur ve asayiş netice-i âmâliniz olmalıdır".²⁸

²⁶ aynı belge Lef. 3.

²⁷ aynı belge Lef. 4.

²⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî Belgeleri* (BOA. DH. ŞFR.), Dos. 100 no. 109.

Denizli Mutasarrıfı Faik Bey de 7 Temmuz 1919 tarihinde Bâb-î Âli'ye çektiği telgrafta şöyle demektedir. "Aydın'da müsademe devam ettiği gibi, bu taraflarda galeyân ân-be-ân tezâyüd ediyor. Kuvvet ve vesâitin kifâyetsizliğine binâen buralarda asayiş ve emniyetin ve bilhassa ahali-i Hıristiyanîyenin muhafazası için çekilen müşkülât tasavvurun fevkindedir. Aydın'a gidip gelenler ve bilhassa Aydın muhacirini vakayi-i faciayı hikâyeye ettikçe buralardaki ahali-i Müslime kendilerini zapt edemez bir hale geliyorlar. Yunan hareketi asker kuvvetiyle şu birkaç gün zarfından tevkif ve ahali-i Müslime temin edilmediği takdirde vakayi-i mühime ve facianın menî imkânsızdır. Merkezin mütemadi talimat ve muavenetine ihtiyaç-ı şedit vardır. Vakıa-i siyasiyeden ve netâyicinden haberdar olmak elzemdir. En seri vasıta ile ve muktedir zabitan kumandasında olarak buraya beş yüz jandarma ile yirmi otuz polis ve komiserin iğramını kemâl-i ehemmiyetle istirham ederim. Aydın'dan gelenlerden raporlar alıyorum. Bunların hülasalarını telgrafla arz ve asıllarını posta ile takdim ediyorum."²⁹

Dâhiliye Nezareti 9 Temmuz 1919 tarihinde de Denizli Sancağı Mutasarrıflığı'ndan; "Mümessil nezdinde bir kere daha gerçekleştirilen teşebbüs neticesinde, işgal sahasının sınırlanmasının beklenmekte olduğundan mevcut vasıtalar ile asayişin temin edilmesini" talep etmiştir.³⁰

Denizli Mutasarrıflığı'nın 12 Temmuz 1919 tarihli yazısına, Dâhiliye Nezareti tarafından 16 Temmuz 1919 tarihinde verilen cevapta da; Mümessil nezdinde teşebbüsât-ı siyasiyeden hal kalmamaktadır. Yunanlılara karşı taarruza girişmeksizin muhafaza-i emn ü asayiş için civar mahallerden bir iki tabur askerinin Denizli'ye sevki Harbiye Nezareti'nce derdestir. Ahalinin teskin-i ezhânna itina olunması..." talep edilmiştir.³¹

Bununla birlikte Denizli Sancağı'nda yeterli güvenlik gücünün olmaması ve bu sebepten dolayı meydana gelen asayiş olaylarının önlenememesi, ayrıca merkezi yönetim tarafından Denizli Sancağı'na ilave kuvvet gönderilmemesi Denizli Mutasarrıfı Faik Bey'in, mutasarrıflık görevinden ayrılmayı düşünmesine sebep olmuştur. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, bu konudaki düşüncesini 15 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş ve Denizli'ye yeterli miktarda kuvvet gönderilmesi talebini tekrarlamıştır.³²

²⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri* (BOA. DH. KMS.), Dos. 52-3 no. 8.

³⁰ BOA. DH. ŞFR. Dos. 101 no. 19-47.

³¹ BOA. DH. ŞFR. Dos. 101 no. 19-92.

³² BOA. DH. ŞFR. Dos. 639 no. 95.

Bu konu hakkında Dâhiliye Nezareti 17 Temmuz 1919 tarihinde Denizli Mutasarrıflığı'na şu cevabı vermiştir. "Civar mahallerden Denizli'ye bir-iki tabur asker gönderilmek üzeredir. Mülteciler için Meclis-i Vükelaca kabul edilen tahsisattan oraya da bir miktar ifraz olunacaktır"³³. Ancak Denizli Mutasarrıfı Faik Bey 20 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, gönderilecek olan bir-iki taburluk kuvvet ile ahvalin ıslahına imkân olmadığını bildirmiş ve muntazam bir fırka gönderilmesini talep etmiştir.³⁴

Bunun yanında Denizli Mutasarrıflığı'nın 3 Ağustos 1919 tarihli yazısına, Dâhiliye Nezareti'nin 8 Ağustos 1919 tarihinde verdiği cevapta da şu ifadeler yer almaktadır. "Bu günkü tarihli mufassal telgrafnamemden müstebân olacağı veçhe, çetelerin hemen dağıtılması İtilaf devletleri tarafından katiyen talep edilmemektedir. Ahalinin muhafazası hükümete aittir. Bunun içinde tedâbir-i lâzıme ittihazı mukarrerdir. Harbiye Nezareti Celilesine tekrar tebligat icra edildi. Adı geçen nezaretten icap eden memurin-i askeriyeye evâmir-i ekîde itası tabidir. Mezkûr telgrafname ile tavsiye olunduğu üzere cihet-i mülkiye ve askeriyeye müttehiden ittihaz-ı tedâbir alınarak toplanan kuvvetlerin ber-vech-i talep serian dağıtılması ehem ve elzemdir"³⁵.

Ancak Kuvâ-yi Milliye Dönemi'nin ilk aylarında Denizli Mutasarrıflığı ile Dâhiliye Nezareti arasında yapılan bu yazışmalar bir sonuç vermemiş ve mülki idare tarafından Denizli Sancağı'nda meydana gelen asayiş olaylarının önüne geçilememiştir.

I. Dünya Savaşı sırasında ve Kuvâ-yi Milliye Dönemi'nin ilk aylarında, Denizli Sancağı'nda meydana gelen asayiş olaylarının başlıca dört faili bulunmaktadırlar. Bunlar; eşkıyalar, asker kaçakları, hapisane firarileri ve Rum çeteleridir.

2.1. Eşkıyalar

Denizli Sancağı'nda asayiş olaylarının meydana gelmesini sağlayan önemli unsurların başında eşkıyalar ve münferit suçlular gelmektedir. 1914 Yılı'nın Şubat ayı zarfında jandarmalar tarafından icra kılınan araştırma ve takibat neticesinde Denizli Sancağı'nın merkez kazasında 58, Sarayköy Kazası'nda 30, Buldan Kazası'nda 33, Garbikarağaç Kazası'nda 21, Tavas Kazası'nda 19 ve Çal Kazası'nda 50 adet eşkıya ve suçlu ele geçirilmiştir.³⁶

³³ BOA. DH. ŞFR. Dos. 101 no. 19-101.

³⁴ BOA. DH. ŞFR. Dos. 638 no. 31.

³⁵ BOA. DH. ŞFR. Dos. 102 no. 64.

³⁶ BOA. EUM. EMN. Dos. 67 no. 15.

Bu arada Manisa'nın Kapıkaya Köyü civarlarından dolaşan Mustafa isimli bir çete reisi de, Denizli'de yakalanmıştır. Daha sonra bu çete reisi Manisa Adliyesi'ne teslim edilmiştir. Bu konuda Manisa Jandarma Tabur Komutanlığı tarafından İzmir ve havalisi Kumandanlığı'na verilen bilgi, Harbiye Nezareti'ne iletilmiştir. Harbiye Nezareti de 15 Kasım 1914 tarihinde konu hakkında Dâhiliye Nezareti'ni bilgilendirmiştir.³⁷

15 Kasım 1915 tarihinde de Denizli Sancağı'nın Çal Kazası'nın Karanlık Dere mevkiinde koyun tüccarlarından Hacı Hasan ile yanında bulunan arkadaşının para ve saati gasp edilmişti. Bu olayın failleri sabıkalı suçlulardan Hüseyin, Mustafa, Halil ve İsmail idi. Yapılan takip neticesinde suçlulardan Mustafa, müsademe sırasında ölü olarak, diğerleri de yanlarında bulunan Yörük kızı Hatice ile beraber canlı olarak ele geçirilmiştir. Suçluların yakalandığı Aydın Vilayeti tarafından 28 Kasım 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.³⁸

Mehmet ve Ali İbrahim isimlerindeki şerirler tarafından da Denizli'nin Honaz Nahiyesi'ne bağlı Kızılyer Köyü'nden Hüsniye isimli bir kadın çadırından kaldırılmış ve fidye talebiyle darp edilerek yaralanmıştı. Bu şerirler mahallince takiplerine sevk edilen müfreze tarafından ele geçirilmiştir. Mehmet ve Ali İbrahim'in yakalandığı konusunda, Aydın Vilayeti tarafından 15 Aralık 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.³⁹

Aynı günlerde evvelce iki arkadaşından biri canlı, diğeri ölü olarak ele geçirilmiş olan Şaki Kocabaş Halil'in, Denizli'deki evinde saklanmakta olduğu tespit edilmişti. Bunun üzerine Şaki Kocabaş Halil, silahı ile beraber vukuatsız olarak ele geçirilmiştir. Şaki Kocabaş Halil'in yakalandığı Aydın Vilayeti tarafından 16 Aralık 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁴⁰

1915 yılının kasım ayında Denizli'nin Garbikarağaç Kazası'nın Acıbadem Kasabası'ndan kiraz oğlu Hasan Hüseyin ile iki arkadaşı tohumluk zahire almak üzere Elmalı'ya giderlerken silahlı ve tanınmamak için yüzleri kapalı dört şahıs tarafından soyulmuşlardı. Bunun üzerine suçluların takiplerine devam edilmekte idi. Yapılan araştırma sonucunda, bu şerirlerin Tefenni Kazası'nın Gölhisar Nahiyesi'ne bağlı Söğüt Köyü'nden oldukları anlaşılmıştı. Bir müddet sonra olayın failleri ve bunların yanlarında bulunan iki asker firarisi yakalan-

³⁷ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Eorak Odası Belgeleri* (BOA. DH. EUM. VRK.) Dos.13 no.85.

³⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 6. Şube Belgeleri* (BOA. DH. EUM. 6. şb.), Dos.5 no. 25. Lef. 1

³⁹ aynı Belge Lef. 2

⁴⁰ aynı Belge Lef. 3

muş, ayrıca gasp ettikleri para ve eşyalar meydana çıkarılmıştır. Bu konu hakkında Denizli Mutasarrıflığı tarafından verilen bilgi, Aydın Vilayeti tarafından 16 Ocak 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁴¹

Antalya'dan Hacı Baki oğlu Ahmet'in dört devecisi 1 Şubat 1916 tarihinde Tefenni Kazası'nın Gölhisar Nahiyesine bağlı Alankebir Köyü'nde yattıkları sırada kimliği meçhul dört kişi tarafından basılarak 97 lira ile iki mecdiyeleri gasp edilmişti. Mağdurların şikâyetçi olması üzerine Garbikaraağaç ve Tefenni kazalarından çıkarılan müfrezeler marifetiyle icra olunan takibat neticesinde, soygun yapan kişilerin Yazır Köyü'nden Çoban Ramazan'ın başkanlığında Mustafa oğlu Ömer, Yunus oğlu Ömer ve Ali oğlu Hasan oldukları tespit edilmiş ve bunların hepsi yakalanmıştı. Suçlular evrak ve üzerlerinden çıkan paralarla birlikte tahkikatın ikmal edilmesi için Tefenni Kazası'na gönderilmiştir. Bu konuda Aydın Vilayeti tarafından 8 Şubat 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁴²

1917 yılında Denizli Sancağı'nda meydana gelen asayiş olaylarından bazıları da şunlardır. Denizli civarında eşkıyalık eden çetelerden birisi Kadı Musa çetesi idi. Bu çetenin bakiye mensuplarından Yatakçıoğlu Mehmet Ali ile Kütahyalı Ahmet, kayıtsız şartsız teslim olmuşlardır. Yatakçıoğlu Mehmet Ali ile Kütahyalı Ahmet'in yakalandıkları konusunda Aydın Vilayeti tarafından 23 Eylül 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁴³

Denizli'nin Küçükada Köyü'nden Hacı Nasuh'un hanımı Hatice'nin hanesi, kimliği meçhul şahıslar tarafından basılarak eşyası gasp edilmişti. Bu işin faillerinin Gülemezli Köyü'nden Hacı Mehmet ile Denizli'nin Buldan Kazası'nın Tepe Köyü'nden Veli oğlu Hüseyin ve Akmiler? Köyü'nden Abdi oğlu Mehmet oldukları anlaşılmıştı. Bunlardan Veli oğlu Hüseyin ile Abdi oğlu Mehmet yakalanmış, Hacı Mehmet ise aranıyordu. Konu hakkında Aydın Vilayeti tarafından 26 Eylül 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁴⁴

Denizli Livası'nda eşkıyalık yapan Geyikler çetesinin reisi Dede ve arkadaşlarından Deli Ali namlarındaki iki şerir ile takip müfrezesi arasında bir müsademe vuku bulmuş ve bu müsademede adı geçen kişiler yaralı olarak ele geçirilmişlerdir. Geyikler çetesi reisi Dede ile Deli Ali'nin yaralı olarak yaka-

⁴¹ aynı belge Lef. 4

⁴² aynı belge Lef. 5.

⁴³ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 21 no. 49.

⁴⁴ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 22 no. 20.

landığı 4 Ekim 1917 tarihinde Aydın Vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁴⁵

Bunun yanında Denizli'nin Buldan Kazası'nın Sazak ve Hasköy köylerini basarak bazılarının para ve eşyasını gasp eden eşkıyadan çete reisi Nazillili Halil, meydana gelen müsademe sırasında ölü olarak ve arkadaşlarından Mustafa oğlu Ahmet canlı olarak yakalanmışlardır. Halil ve Ahmet'in ele geçirildikleri hakkında 4 Ekim 1917 tarihinde Aydın Vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁴⁶

Denizli Sancağı dâhilinde eşkıyalık eden İnaylı Ömer Çetesi ile takip müfrezesi arasında vuku bulan müsademe neticesinde de çete reisi Ömer canlı ve arkadaşlarından Kazaklarlı Ali yaralı olarak ve Göze Köylü Hasan ölü olarak ele geçirilmiştir. Konu hakkında Aydın Vilayeti tarafından 11 Ekim 1917 tarihinde Dâhiliye Nezareti bilgilendirilmiştir.⁴⁷

Denizli mıntıkasında silahlı olarak dolaşarak hayvan ve eşya gasp eden Geyikli aşiretinden Süleyman oğlu Mehmet'in yakalandığı ve arkadaşlarının takip edilmekte olduğu Denizli Mutasarrıflığı ile Jandarma Alay Kumandanlığı tarafından Aydın Vilayeti'ne bildirilmiştir. Aydın Vilayeti de bu konuda 12 Haziran 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ni bilgi vermiştir.⁴⁸

Kuva-yi Milliye Dönemi'nin ilk aylarında Denizli Sancağı'nın merkez kazası ile Denizli'nin Çal Kazası'nda vukuat çıkaran eşkıyalardan birisi de Şaki Dede idi. Ancak Şaki Dede'nin ve münferit olay çıkaran diğer suçluların yakalanması, Denizli Sancağı'nda yeterli jandarma kuvvetinin bulunmaması yüzünden gerçekleşemiyordu.⁴⁹ Aynı dönemde Denizli Sancağı'na komşu olan Nazilli ve Karacasu kazalarında da asayiş olayları çok artmıştı. 1919 yılının Haziran ayında Karacasu Kazası iki defa baskına uğramıştı. Bunlardan birisi Sökeli Ali çetesi tarafından gerçekleştirilmiş ve bu baskın sırasında çete mensuplarınca mal, düyûn-ı umûmiye, eytâm ve ziraat bank sandıklarında bulunan para ve mücevherler çalınmıştı. Diğer baskın da, bu olaydan birkaç gün sonra kimliği meçhul kişiler tarafından yapılmış ve bu baskın sırasında da beş ev soyulmuştur.⁵⁰

⁴⁵ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 22 no. 40.

⁴⁶ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 22 no. 40.

⁴⁷ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 23 no. 7.

⁴⁸ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 39 no. 45.

⁴⁹ BOA. DH. ŞFR. Dos. 635 no. 114.

⁵⁰ BOA. DH. ŞFR. Dos. 635 no. 114.

2.1.1. Demirci Mehmet Efe

I. Dünya Savaşı sırasında ve Kuva-yi Milliye Dönemi'nin ilk aylarında Aydın Vilayeti'nin çeşitli mıntıklarında eşkıyalık yapan çetelerden biriside Demirci Mehmet Efe çetesi idi (Beyoğlu 1996:25-49, Köstüklü 1999:108, Aydınel 2002:241) İzmir'in işgalinde sonraki dönemde Demirci Mehmet Efe çetesi, Denizli'nin Tavas Kazası dâhilinde eşkıyalık yapıyordu. Ancak Demirci Mehmet Efe çetesi de Denizli Sancağı'nda kâfi derecede güvenlik gücünün olmamasından dolayı yakalanamıyordu.⁵¹

Denizli Mutasarrıflığı tarafından, Demirci Mehmet Efe çetesinin ahaliye karşı yapacağı kötülükleri önlemek için çete mensuplarının af edilmesi, Dâhiliye Nezareti'nden talep edilmişti⁵². Denizli Mutasarrıflığı'nın talebi, Meclis-i Vükela'da görüşülmüş ve burada Demirci Mehmet Efe çetesi mensuplarının affa mazhar olmaları kabul edilmişti. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti tarafından 15 Temmuz 1919 tarihinde Denizli Mutasarrıflığı Vasıtası ile Nazilli Kaymakamlığı'na gönderilen şifre telgrafta; "İlgili makama sunulmak üzere, Demirci Mehmet Efe çetesine mensup olan kişilerin isimlerinin yazılı olduğu bir defterin gönderilmesi" istenmişti.⁵³ Dâhiliye Nezareti 17 Temmuz 1919 tarihinde de Denizli Mutasarrıflığı'na, Demirci Mehmet çetesinin aman dilemesinin, Meclis-i Vükelaca esasen kabul olduğunu tekrar bildirmiştir.⁵⁴

Af konusunun gündemde olduğu bir sırada Demirci Mehmet Efe, Yunanlıların Müslüman halka karşı saldırılarını arttırması üzerine, eşkıyalığı bırakarak teşkil ettiği iki yüz kişilik bir çete ile Aydın'daki Kuvâ-yi Milliye kuvvetlerine ilhak etmişti. Bu gelişme üzerine Demirci Mehmet Efe çetesinin Kuvâ-yi Milliye'ye katıldığı konusunda Denizli Mutasarrıflığı tarafından 12 Temmuz 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmişti⁵⁵. Aynı konu hakkında Denizli Mutasarrıflığı 20 Temmuz 1919 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ni tekrar bilgilendirmiştir.⁵⁶

Demirci Mehmet Efe'nin eşkıyalığı bırakarak Kuvâ-yi Milliye kuvvetlerine katılması, Denizli Sancağı'nı muhtelif eşkıyaların tecavüzünden korunmasını

⁵¹ BOA. DH. ŞFR. Dos. 635 no. 114; Ancak 1. Dünya Savaşı Dönemi'nin sonlarına doğru Demirci Mehmet Efe çetesi mensuplarından Abdullah Çavuş, güvenlik güçleri tarafından canlı olarak ele geçirilmiştir. Aydın Vilayeti de bu konu hakkında 12 Haziran 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi vermiştir. BOA. DH. EUM. 6.şb. Dos. 39 no. 45.

⁵² BOA. DH. ŞFR. Dos. 638 no. 31

⁵³ BOA. DH. ŞFR. Dos. 101 no. 19-86.

⁵⁴ BOA. DH. ŞFR. Dos. 101 no. 19-101.

⁵⁵ BOA. DH. ŞFR. Dos. 637 no. 43.

⁵⁶ BOA. DH. ŞFR. Dos. 639 no. 31.

sağlamıştır. Ancak kısa bir süre içinde, çetesinin mevcudunu 600 kişilik bir güce ulaştıran Demirci Mehmet Efe, Kuvâ-yi Milliye kuvvetlerine katıldıktan sonra da, her gün Denizli'nin merkezine ve çevresine gönderdiği talimatlarla para, silah ve adam toplamaya devam etmiştir. Bunun yanında Denizli Mutasarrıflığı'na da çeşitli konularda baskı yapmaya başlamıştır. Mesela; Kuvâ-yi Milliye'ye katıldıktan hemen sonra Denizli Mutasarrıfına gönderdiği telgrafta; “Denizli ve Tavas Hapishanesi'ndeki Hıristiyan olmayan bütün mahkûmların tahliye edilerek Tavaslı İsmail Çavuş kumandası altında ve jandarmaya ait olan silahlarında toplanarak jandarma kumandanı ile birlikte kendisine gönderilmesini talep etmiş ve talebinin yerine getirilmemesi halinde bizzat gelerek hapishaneleri kendisinin tahliye edeceğini” ihtar etmiştir.⁵⁷

Bütün bu olumsuz hareketlerine rağmen, ülkenin işgalden kurtulması çalışmasında önemli yararları olan Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin de düzenli orduya geçiş sürecinde dağıtılması uygun görülmüştür. Tenkille görevlendirilen Refet Bey, 15 Aralık 1920 günü emrindeki birliklerle Isparta'nın İğdecik Köyü'nde bulunan Demirci Mehmet Efe kuvvetlerini hiç kimseye zarar gelmeyecek şekilde dağıtmış ve kızanların hemen hepsi düzenli birliğe katılmıştır. Daha sonra T.B.M.M.'nce de affedilen Demirci Mehmet Efe, ömrünü kendisine maaş bağlandığı halde bir köyde ikamet ederek geçirmiştir (Köstüklü 1999:108, 267).

2.2. Asker Firarileri

Asker firarileri I. Dünya Savaşı ve Kuvâ-yi Milliye Dönemi'nde, mahalli asayişin bozulmasında esas amillerden birisidir. Ülkenin birçok yerinde olduğu gibi, Denizli Sancağı'nda da asker firarilerinin sebep olduğu asayiş olaylarına dair çok sayıda örnek bulunmaktadır. Denizli'nin Buldan Kazası'nın Mecidiye Köyü'nden ve asker firarilerinden olan ve dört beş seneden beri firarda ve eşkıyalıkta bulunan Toluoğlu Mehmet ile arkadaşı Karapınarlı Kozcu Veli oğlu Mehmet, yapılan takip sonunda silahları ile beraber Denizli Sancağı'nda yakalanmışlardır. Toluoğlu Mehmet ve Kozcu Veli oğlu Mehmet'in yakalandıkları konusunda Aydın Vilayeti tarafından 14 Aralık 1915 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁵⁸

Kıbızoğlu (?) Abdullah, Tavas Kazası'nın Kızılca Bölük Köyü'nden ve asker firarilerinden birisi idi. Yol kesmek suretiyle bazılarının malını gasp eden bu şahıs yakalanmıştı. Arkadaşları da takip ediliyordu. Abdullah'ın yakalandığı ve

⁵⁷ BOA. DH. ŞFR. Dos. 637 no. 43; BOA. DH. ŞFR. Dos. 639 no. 95

⁵⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube Belgeleri (BOA. DH. EUM. 5. şb., Dos. 19 no. 56).

diğerlerinin aranmakta olduğu Aydın Vilayeti tarafından 12 Haziran 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁵⁹

Bunun yanında Garb-i Karaağaç Kazası'nın Kızılhisar Köyü'nden Çelik oğlu Hacı Mehmet'in önüne geçerek sekiz yüz liralık banknotunu gasp eden iki asker firarisinden Tavaslı Yörük Kadiroğullarından Kadir saklanmış olduğu hanede yakalanmış ve arkadaşı Mustafa'nın aranmasına devam ediliyordu. Kadir'in yakalandığı ve arkadaşı Mustafa'nın aranmakta olduğu Aydın Vilayeti tarafından 12 Haziran 1918 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁶⁰

Yunanlılar tarafından İzmir'in işgal edilmesi, askerler üzerinde kötü bir sir bırakmıştı. Hatta bunlar arasında işgal edilen yerlerde bulunan askerlerin esir edileceği fikri ortaya çıkmıştı. Bunun için Aydın'da bulunan 57. Fırkaya mensup askerler kâmil denilecek derecede firar etmişlerdi. Bunun gibi, Denizli'de bulunan Topçu Alayı askerleri de dağılmış ve alayda 60 kişilik bir kuvvet kalmıştı. Silah elde firar eden askerler de, yollarda ve kırlarda rahat durmayarak muhtelif olaylar çıkarıyorlardı. Bunların yakalanması kuvvetli bir jandarma teşkilatının mevcut olması ile mümkündü. Ancak Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, firar olaylarının jandarma askerlerine de sirayet edeceği konusunda bir düşünceye sahipti. Bunun içinde Jandarma askerlerinin firar etmelerini önlemek ve bu askerlerin ekonomik seviyelerini yükseltmek yanında, mevcutlarını arttırmak için de bazı tedbirler düşünüyordu. Bu tedbirlerin başında görevini gereği gibi ifa eden ve bu yolda fedakârlıkla asker firarilerini yakalayan ve etrafa saldırmalarını önleyen jandarma askerlerinin beşer- onar lira nakdi mükâfatla ödüllendirilmesi ve jandarma askerlerine bin beş yüz ve iki bin kuruş arasında bir maaş verilmesi geliyordu. Denizli Mutasarrıfı Faik Bey, bu konudaki taleplerini 1 Haziran 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiş ve gerekli işlemin yapılmasını istemişti (Aker 1937:84, Apak 1990:78). "Bir müddet sonra firar hadisesi Denizli'de bulunan jandarma askerlerine de sirayet etmiş ve bir kısım jandarma askeri firar etmişti. Firar etmeyen jandarma askerlerinde de iş yapacak manevi kuvvet kalmamıştı".⁶¹ Bu nedenle Denizli Livası'nda çalıştırılmak ve asayiş olaylarının görüldüğü Nazilli ve Karacasu kazalarına yardım yapmak üzere, Denizli Mutasarrıflığı tarafından 28 Haziran 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'nden, civar vilayetler askerinden muktedir subaylar komuta-

⁵⁹ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 39 no. 45.

⁶⁰ BOA. DH. EUM. 6. şb. Dos. 39 no. 45.

⁶¹ BOA. DH. ŞFR. Dos. 635 no. 114.

sında 80 kişilik bir jandarma kuvvetinin acilen Denizli Livası'na gönderilmesi talep edilmiştir.⁶²

2.3. Hapishane Firarileri

Denizli Sancağı'nda meydana gelen asayiş olaylarında, hapishane firarileri de önemli bir rol oynamıştır. Geyikli aşiretinden Nebi, Denizli Hapishanesi'nden firar etmiş ve kimliği meçhul olan iki arkadaşı ile birlikte gündüzleri dağlarda gezmekte, geceleri ise Denizli'nin Honaz Nahiyesi ahalisini rahatsız ederek eşkıyalık etmekte idi. Bu olayın haber alınması üzerine, yapılan takip neticesinde Nebi yaralı olarak, yataklarından üç kişide sağ olarak ele geçirilmiştir. Nebi'nin ve yataklarının yakalandığı hakkında Aydın Vilayeti tarafından 29 Nisan 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁶³

Yine eşkıyalık suçundan dolayı mevkuf iken, 9 Ağustos 1916 tarihinde Denizli Hapishanesi'nden firar eden Denizli Sancağı'nın Buldan Kazası'nın Yenice Köyü'nden Mehmet isimli şahıs, yaralı olarak ele geçirilmiştir. Mehmet'in yaralı olarak yakalandığı konusunda Aydın Vilayeti tarafından 30 Ağustos 1916 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bilgi verilmiştir.⁶⁴

1919 yılında devlet tarafından bir af kararnamesi çıkarılmış ve af kararnamesi Denizli Mutasarrıflığı tarafından 30 Mart 1919 tarihinde, Denizli Müdde-i Umumiyesi'ne de tebliğ edilmişti. Af kararnamesi hükmünün yerine getirilmesini müteakip, aftan faydalanamayan mahkûmlar Denizli Hapishanesini delmeye teşebbüs etmişlerdi. Yapılan nasihat da mahkûmlar tarafından dinlenmemişti. Mahkûmlar gece ezanı saat bir sıralarında da gecenin karanlığından istifade ederek ve birbirlerine arka vermek sureti ile kale duvarından firara teşebbüs etmişlerdi. Bunun üzerine muhafız jandarmalar tarafından üzerlerine korkutmak amacı ile atılan silahlar neticesinde, mahkûmlar hapishane kapısına hücum ederek, kapıyı kırmaya teşebbüs ederek, jandarma zabitanının ihtarını kabul etmemişlerdi. Yapılan ihtarın yerine getirilmemesi üzerine jandarmalar tarafından önce korkutmak amacı ile havaya, daha sonra da mecbur kaldıkları için mahkûmların üzerlerine ateş açılmıştı. Bu sırada mahkûmlar kale duvarlarından tekrar firara kalkışmışlardı. Ancak üzerlerine açılan ateş sonucunda, mahkûmlar bu teşebbüslerinden de vazgeçmişlerdi. Bu arada alınan tedbirler sayesinde mahkûmlar teskin olmuştu. Fakat mahkûmlar sabaha kadar koğuşla-

⁶² aynı belge

⁶³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube Belgeleri* (BOA. DH. EUM. 3. Şb.) Dos. 13 no. 37.

⁶⁴ BOA. DH. EUM. 3. Şb. Dos. 15 no. 13.

ra girmemekte ısrar etmişler ve bahçede kalmışlardı. Bu esnada mahkûmlar hiçbir hadiseye meydan vermemişlerdi. 31 Mart 1919 sabahı koğuşlardan birer kişi çağrılarak, mahkûmların koğuşlara girmeleri ihtar edilmiş ve bundan sonra da mahkûmlar koğuşlara girmişlerdi. Geceki olaylar sırasında iki mahkûmdan biri ayağından, diğeri kolundan hafif surette yaralanmıştı. Ayrıca hapishane içinde bulunan bir jandarma da önemsiz surette yaralanmıştı. Firar teşebbüsü sırasında hapishaneden yedi mahkûm firar etmişti. Ancak firar eden mahkûmlardan biri yakalanmıştı. Hapishaneden firar eden mahkûmlardan beşi ise aftan faydalanacak mahkûmlar arasından bulunuyordu. Denizli Hapishanesi'nde meydana gelen firar olayı, Denizli Mutasarrıflığı tarafından 30/31 ve 31 Mart 1919 tarihlerinde iki şifreli telgrafla Aydın Vilâyeti'ne bildirilmişti.⁶⁵ Aydın Vilâyeti de 8 Nisan 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne konu hakkında bilgi vermiş ve Denizli Mutasarrıflığı'nın şifre telgraflarının suretlerini göndermiştir.⁶⁶

2.4. Rum Çeteleri

Ülkenin muhtelif bölgelerinde yaşayan yerli Rumlar, XX. Yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ne karşı olan düşmanca tavırlarını çeşitli şekillerde ortaya koymuşlardı (Gönüllü 2010:44). Yerli Rumların bu tavrı 1. Dünya Savaşı sırasında ve daha sonraki dönemlerde de devam etmişti (Çakmak 2007:55). Bilhassa Batı Anadolu bölgesi'nde yaşayan yerli Rumlar, Kuvâ-yi Milliye Dönemi'nde, Yunanlıların bölgeyi işgal etmelerine zemin hazırlamak için, sürekli olarak asayiş olaylarının ortaya çıkmasına sebep olmuşlardır. Bu arada Osmanlı Devleti tarafından, son zamanlarda Yunan ordusu tarafından tahliye edilmekte olan İzmir mülhakatında, daimi surette asayiş tehdit etmek ve Yunan iddialarına zemin hazırlamak için teşkilat vücuda getirmek üzere İstanbul'da bulunan gizli bir komisyonun sevk ve idaresi altında birkaç gün evvel Romanya vapuru ile 130 çete reisinin İzmir'e sevk olduğu ve bu teşkilatın hedefinin, asayiş ihlal ederek siyasi menfaat temin etmek olduğu istihbar edilmiştir. Bu konu hakkında Dâhiliye Nezareti tarafından 12 Haziran 1919 tarihinde Manisa, Aydın, Karesi ve Denizli mutasarrıflıklarına bilgi verilmiş ve konu hakkında gerekli işlemin yapılması istenmiştir.⁶⁷

Bunun yanında Yunanlıların işgal sahalarını genişletebilmeleri için Denizli ve Sarayköy Kazası'nda bulunan yerli Rumlar faaliyet gösteriyorlardı. Yunanlıların ilerlemelerini mazur göstermek için halk arasında sebepsiz yere korku ve

⁶⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi *Dâhiliye Nezareti Asayiş Kalemi Belgeleri* (BOA. DH. EUM. AYŞ.), Dos. 4 no. 18. Lef. 1-2.

⁶⁶ aynı belge Lef.3.

⁶⁷ BOA. DH. ŞFR. Dos. 100 no. 136.

heyecan yaratıcı hadiseler tertip ediyorlardı. Bunlar Nazilli ve Aydın yönüne doğru göç yapılmasını istiyorlardı. 1919 yılının haziran ayının ilk günlerinde de Denizli ve Sarayköy’de ve her ikisi de kasaba haricinde olmak üzere iki cinayet tertip etmişlerdi. Denizli’de meydana gelen olay, aynı mahalde bulunan iki Ermeni’nin katledilmesi meselesidir. Maktullerden birisi ölmeden önce kendilerini bir jandarmanın katlettiğini iddia etmiştir. Ancak icra edilen tahkikat neticesinde bu olayın tertip edilmiş bir hadise olduğu anlaşılmıştır. Çünkü olay mahallinde bulunan fişekler Alman fişekleri, maktulün yarası da Alman süngüsü yarası idi. Jandarmalarda ise Alman tüfeği ve süngüsü olmadığı gibi, tarif edilen şahıs da jandarma arasında bulunmuyordu. Ayrıca maktuller sosyal konumları itibari ile ne paralarını almak, ne de intikam amacı ile hayatlarına kastedilecek insanlar değillerdi. Bu arada bir koyun sahibi; birkaç arkadaşı ile birlikte asker elbisesi giyerek ve silahlı olarak, ileride gelecek olan Yunanlılara ikram etmek için kendisinden koyun satın alan bir Rum’un eşkâlini güvenlik güçlerine vermişti. Yapılan tahkikat neticesinde tarif edilen eşkâlin sabıkalı güruhundan olan Serkas isimli bir Rum’a ait olduğu ortaya çıkmış ve cinayetin Şerkas tarafından gerçekleştirildiği anlaşılmıştır. Sarayköy kurbanları da iki bahçıvandan ibarettir. Bu iki bahçıvan da ne hırsızlık, ne de menfaat hissini tahrik edemeyecek yapıda şahıslardandı. Bunlarda Rumlar tarafından asayişin bozuk olduğunu göstermek amacı ile öldürülmüşlerdi.⁶⁸ Bu olaylarla ilgili olarak, Denizli Mutasarrıflığı tarafından 13/14 Haziran 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretî’ne gönderilen şifre telgrafta şu ifadeler yer almıştır; “Ancak malum ahval sebebi ile jandarmaya arız olan zaaf fail ve müretteplerinin derdestine imkân bırakmamıştır. Bu cinayetlerin ne maksatla ika olduğu lazım gelenlere ihtar edildiği gibi, Rumların velveleleri üzerine bera-i tahkik evvelisi gün Sarayköy’e gelip bir İngiliz miralayı ile Aydın kontrol zabitanı da teşrih ve bunlarla beraber diğer birçok ekâzibin mahiyeti tavzih eylemiş ve kendileri de Rumların pek yalancı ve irtikâp ettikleri cinayetin son derece gayriinsanî olduğunu tasdik ve itiraf etmişlerdir. İstihbarat-ı mevsukaya nazaran buradan giden Rumlar, Nazilli, Aydın ve İzmir’de aleyhimize birçok propagandalar yaptıkları gibi, buradan Yirmi Bedel Oğlu Petraki ve Papa ile diğer birkaç refikasının da bu havalinin Yunanlılara verilmesini temine çalışmak için murahhas olarak Paris’e gittikleri anlaşılmıştır. Ahali-i İslamiye’den kendilerine taraftar bulmak ve bazı tahriri vesikalar istihsal etmek için birçok paralar sarf ve tevzi olunduğu da müstehberat-ı mevsuka cümlesindedir. Bu mühim ahval karşısında memurinin azimkârane çalışması hükümetinde fedakârlığı diriğ etmeyerek bilhassa jan-

⁶⁸ BOA. DH. EUM. AYŞ. Dos. 12 no. 61. Lef. 1-2.

darma ve polis kuvvetlerini tezyid ve bunları ikdar eylemesi lazımdır. İnzibatın noksanı ve memurinin zaafı Maâz-Allah na-kabil telafi zararlar tevliid edeceğinden bu husus için bir karar-ı acil ittihâzası ve livanın vesâit-i kâfiye ve salâhiyet-i vâsia ile teçhizi kemâl-i ehemmiyetle maruzdur.”⁶⁹

9 Şubat 1920 gecesı Denizli'nin merkez takımına ait Kahveönü Karakolu jandarma personelinden piyade neferi Honazlı Hasan oğlu Hilmi ile Gerzilili İbrahim oğlu Halil İbrahim devriyede idiler. Bu sırada tesadüf ettikleri yedi-sekiz Rum gencine hüviyetlerini tahkik için durmalarını ihtar etmişlerdir. Bunun üzerine adı geöen Rum gençlerinden Berber Yanko ile aslen Honazlı olup halen Denizli'de ikamet eden Bahöıvan Memici, jandarma Hilmi'ye hücum ederek, sol memesinin dört parmak aşığısından bıçakla yaralamıştır. Saldırganları tevkif için jandarmaların silah kullanmasına rağmen, tek ateşle muaddel martin tüfeğinin yedi fişeginin ancak birisinin kapsülünün ateş alması neticesinde saldırırganlar firara muvaffak olmuşlardır. Ancak yapılan takip sonunda her ikisi de yakalanarak, tahkikat evrakıyla beraber adliyeye teslim edilmişlerdir. Bu konuda Jandarma Alay Kumandanlığı tarafından verilen bilgi, Aydın Vilayeti tarafından 24 Şubat 1920 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁷⁰

2. Sonuç

XX. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve askerî meseleler, memleketin muhtelif yerlerinde asayiş olaylarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde Aydın Vilayeti'ne bağlı bir sancak olan Denizli'de de, çeşitli asayiş olayları meydana gelmiştir. Denizli'de meydana gelen asayiş olayları arasında cinayet, hırsızlık, darp, silah teşhiri, fiil-i şen-i, izale-i bıkır, kız kaöırmak, soygun ve sair gibi unsurlar bulunmaktadır. Denizli Sancağı'nda asayiş olaylarının doğmasına sebep olan unsurların başında ise eşkıyalar, asker firarileri, hapishane firarileri ve yerli Rumlar gelmektedir.

Ancak I. Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti ile İtilaf Devleti arasında imzalanan Mondros Antlaşması'ndan sonra, merkezi yönetim ile yerel yönetimler tarafından işgallere zemin hazırlanmasını önlemek için, yerli halk ile azınlıkların birbirine düşmemesine ve mahalli asayişin bozulmamasına azami gayret gösterilmiştir. Sürekli olarak mahalli asayişin bozulmaması konusunda yerel yönetimler ile merkezi yönetim arasında görüş alışverişinde bulunulmuştur. Denizli Mutasarrıflığı ile Dâhiliye Nezareti arasında da, mahalli asayişin bozulmasının önlenmesi konusunda çok sayıda bilgi akışı olmuştur.

⁶⁹ aynı belge Lef. 1-2.

⁷⁰ BOA. DH. EUM. AYŞ. Dos. 33 no. 24.

Ancak Rum azınlığın Batı Anadolu Bölgesi'nde, Yunan işgaline zemin hazırlamak üzere, asayiş bozucu hareketlere girişmesi, bölgenin diğer şehirlerinde olduğu gibi Denizli Sancağı'nda da asayiş olaylarının artmasına sebep olmuştur.

Asayiş olaylarının önlenmesi için, Denizli Sancağı'nda yeterli güvenlik gücünün olmaması karşısında, Denizli Mutasarrıflığı tarafından, merkezi yönetimden güvenlik güçlerinin sayısını arttırmaya yönelik taleplerde bulunulmuştur. Denizli Mutasarrıflığı'nın bu talepleri, içinde bulunulan şartlar gereği, merkezi yönetim tarafından fazla dikkate alınmamış ve yerine getirilmemiştir. Denizli Mutasarrıflığı'nın taleplerinin, merkezi yönetim tarafından yerine getirilmemesi, bölgede devlet otoritesinin zaafa uğramasına sebep olmuştur.

Böylece Denizli halkı, 1. Dünya Savaşı sırasında ve Kuvâ-yi Milliye Dönemi'nin ilk aylarında, asayiş olaylarının sebep olduğu maddi ve manevi sıkıntıyı derinden hissetmiştir. ©

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

1.1.BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

1.1.1.Bâb-ı Âlî Belgeleri

1.1.1.1. *Babıali Evrak Odası Belgeleri (BEO).*

1.1.1.2. *Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Yazışmalarına Ait Belgeler (A. MKT. MVL.)*

1.1.1.4. *Meclis-i Vâlâ Riyaseti Belgeleri (MVL.)*

1.1.2.Yıldız Sarayı Belgeleri

1.1.2.1. *Yıldız Tasnifi Perakende Evrakı Askeri Maruzat Belgeleri (Y. PRK. ASK).*

1.1.2.2. *Yıldız Esas Evrakı Sadrazam M. Kamil Paşa Evrakına Ek (Y.EE).*

1.1.3.Dâhiliye Nezareti Belgeleri

1.1.3.1. *Şifre Kalemî Belgeleri (DH. ŞFR.).*

1.1.3.2. *Kalem-i Mahsus Müdüriyeti Belgeleri (DH. KMS).*

1.1.3.3. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî Belgeleri (DH. EUM. AYŞ.).*

1.1.3.4. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Kalemî Belgeleri (DH. EUM. EMN.).*

1.1.3.5. *Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Evrak Odası Belgeleri (DH. EUM. VRK.).*

1.1.3.6. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3.Şube Belgeleri (DH. EUM. 3.Şb.)*

1.1.3.7. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube Belgeleri (DH. EUM. 5.Şb.)*

1.1.3.8. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube Belgeleri (DH. EUM. 6.Şb.)*

2. Salnameler

Aydın Vilayeti Salnamesi, Vilayet Matbaası 1296.

Aydın Vilayeti Salnamesi, Vilayet Matbaası 1300.

Aydın Vilayeti Salnamesi, Vilayet Matbaası 1323.

3. Kitaplar ve Makaleler

- AKER, M. Şefik (1937), “İstiklal Harbinde 57. Tümen ve Aydın Milli Cida-
li”, *Askeri Mecmua*, S. 104, İstanbul, s. 1-114.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi (2000), Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı,
C. 1, Ankara.
- APAK, Rahmi (1990), *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara,
TTK Yay.
- Aydın Vilayet-i Celilesinin Ahval-ı Tabiye, Ziraiye, Ticariye Ve İktisadiye Ve Sair
Ahvalinden Bahis 1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisad*, İzmir,
1323.
- AYDINEL, Sıtkı (2002), *Güneybatı Anadolu’da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı*, Anka-
ra, Kültür Bak. Yay.
- BEYOĞLU, Süleyman (1996), “Demirci Mehmet Efe’nin Bazı Faaliyetleri”,
İlmi Araştırmalar Dergisi, S. 3, İstanbul, s. 25-49
- ÇAKMAK, Zafer (2007), *İzmir ve Çevresinde Yunan İşgali ve Rum Mezalimi
(1919-1922)*, İstanbul, Yeditepe Yay.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza (2010), *Cumhuriyet Döneminde Antalya (1923-1960)*, İs-
tanbul, Tarihçi Kitabevi Yay.
- KÖSTÜKLÜ, Nuri (1999), *Milli Mücadele’de Denizli, Isparta ve Burdur Sancak-
ları*, Ankara, Atatürk Araştırmaları Merkezi Yay.